

ANII REVOLUȚIONARI 1848—1849 ÎN VALEA SOMEȘULUI SĂLĂJEAN

Pe largile teritorii locuite de români, în anii 1848—'49 a curs sânge din belșug, ca dovadă că libertatea nu e un dar al generoșilor, ci o cucerire obținută prin lupta necurmată, necesară, a celor împilați. Împărțiți pe atunci între Solnocul de Mijloc (de la strîmtorile Țicăului pînă la Turbuța-Var), Districtul Chioar (de la Ciocmani pînă la Bizușa), Solnocul Interior (de la Surduc-Ileanda pînă la Dobrocina-Căpîlnea)¹, locuitorii văii Someșului sălăjean de azi au trăit și ei toate speranțele și dramele „primăverii popoarelor“. Români aproape în exclusivitate, ei au intrat în vîltoarea evenimentelor animați de dezideratul întruchipat de Andrei Mureșeanu în versurile: „Acum ori niciodată, croiește-ți altă soartă!“

Hotărîrea Dietei de la Pojon (Bratislava) privind ștergerea servituților iobăgești² a fost primită cu viu entuziasm de mulțimea de oameni aserviți nobililor și Fiscului. Anacronice și degradante, iobăgia și asuprirea națională erau problemele-cheie pe care revoluția urma să le rezolve. Numai că Dieta din Cluj era mult prea reacționară. Cei cîțiva nobili liberali cu greu reușeau să se impună. Între aceștia se afla și Alexandru Buda din Doba Mică, reprezentant al nemeșimii de Sub Codru, care, contrar părerii majorității delegaților, a cerut cu tărie desființarea iobăgiei³. Ideea a fost reluată și de Vasile Hossu din Răstoci, reprezentantul Chioarului, dar el era adeptul compensării improprietății prin răsкупărare⁴.

Încetineala cu care înainta Dieta din Cluj în privința legalizării libertății iobagilor a întrecut răbdările asupriților. Era primăvara și muncile agricole reclamau prezența lor pe ogoare. Țăranii însă, refuzau lucrul la domni ocupînd, în schimb, ca proprietari, sesiile care pînă atunci le avuseseră doar în folosință.

Bazîndu-se pe declarațiile făcute de țărani cu ocazia conscripției urbariale din 1820, cînd, ca să-și ușureze impozitele ei își diminuaseră sesiile, feudații

¹ J. Lenk von Treuenfeld, *Siebenbürgen geographisch, topographisch, statistisch, hydrographisch und orographisch Lexicon*, Wien, 1839.

² V. Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj, 3—5 (15—17) mai 1848*, București, 1966, p. 167.

³ I. Kovács, *Societatea din Chioar în 1848*, în *AlIA*, XVIII, 1975, p. 382.

⁴ *Idem*.

le eliberau acum doar terenurile înscrise în acte. Multe incidente se iscau din cauza pășunilor și pădurilor folosite în comun. Mașinațiile moșierilor se loveau însă, de spiritul ferm de dreptate al maselor trezite după secole de împilare. În acțiunile lor, țărani erau încurajați de mica burghezie sătească — notari, preoți, învățători — sau de elevi și studenți, legați toți prin interese de cei din mijlocul cărora se ridicaseră. Aceasta l-a și făcut pe contele Szeki Teleki Imre să-i scrie guvernatorului Transilvaniei, la 30 martie 1848:

„Ne amenință o mare primejdie atunci când, deși regele este gata să facă concesii, totuși tineri studiosi, juriști și oratori cu traistă goală intimidă guvernul. Ne amenință o mare primejdie, mai ales dacă poporul se pregătește să folosească armele...“⁵. Și într-adevăr, cei oprimați erau pregătiți și pentru aceasta.

În conformitate cu ideea lui Bărnăț, că nu există libertate fără naționalitate, masele de români, copleșitor majoritare din Bihor—Oaș pînă-n Carpații Răsăriteni și Meridionali, revendicau, pe temeiul drepturilor tuturor popoarelor, egala îndreptățire în viața politică, socială și culturală. Constituția maghiară, promulgată nu de mult, și care în privința aceasta se pierdea în generalitate, ca și hotărîrea arbitrară de a anexa la Ungaria, fără consultarea locuitorilor lor, a teritoriilor din „Partium“, iar apoi a Transilvaniei⁶, au dus în mod nesăbuit la adîncirea rupturii dintre cauza revoluției maghiare, pe de-o parte, și cea a românilor și a celorlalte naționalități conlocuitoare, pe de altă parte.

Problema unirii „Partiumului“ la Ungaria se agita de mult și în cercurile diriguitoare locale. După o adunare nobiliară de la Carei, din 1846, s-au întîlnit la castelul contelui Teleki Sandor din Colțau, poetul Petöfi Sandor, baronul Wesselényi Miklós și notarul-șef al Chioarului, Vasile Hossu, care au discutat foarte animat despre „avantajele“ alipirii Chioarului, Solnocului de Mijloc, Crasnei și Zarandului la așa-zisa „patrie-mamă“⁷. E drept că opoziția celor mai mulți — chiar nobili și funcționari maghiari — a făcut ca lucrurile să se amîne. Agitația în jurul acestei probleme s-a întetit în primăvara anului 1848, în tabăra „unioniștilor“ aflîndu-se chiar vicarul foraneu al Sălașului, protopopul greco-catolic Alexandru Steroa-Șuluțiu⁸.

În aceste împrejurări, marea adunare națională a românilor din 3/15 mai 1848, de la Blaj, avea să exprime clar adevăratul deziderat al populației majoritare: dacă e vorba să se unească cu cineva, atunci aceia sînt frații lor de peste Carpați⁹. La această adunare someșenii au luat parte în număr mare¹⁰. Din păcate, nu avem numele tuturor. Rămîne ca certă, conform mărturisirii lăsate în gazeta „Orientul Român“ de un oarecare Năprădeanu, participarea tînarului absolvent al Seminarului din Blaj, Ioan Cheșeli-Dragomir,

⁵ *Ibidem*.

⁶ V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 169.

⁷ K. Pálmer, *Nagybánya és környéke*, Baia Mare, 1894, p. 209.

⁸ V. Motogna, *Raportul lui Alexandru Sterea-Șuluțiu despre adunarea din Cîmpul Libertății de la 3 (15) Maiu 1848, către Nicolae Wesselényi*, în „*Revista istorică*“, 1923, IX, p. 87.

⁹ V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 512.

¹⁰ I. Kovács, *op. cit.*

abia stabilit în Lozna¹¹. Dintr-o consemnare făcută la subsolul unei cărți de rit, aflată la biserica din Cormeniș, reiese că: „Acestu Mineiu sau cumparatu în anul 1848 în luna lui Octo., la începerea revolutei, cu 50 fl. valutari din Blajiu... de fostul atunci Preot Theodoru Popu...“ Faptul îl adevărește Georgiu Pop, „docentele“, adică învățătorul. Ceea ce înseamnă că someșenii au luat parte și la cea de-a 3-a adunare a românilor de la Blaj, de la sfârșitul lunii septembrie. În împrejurimile Glodului promova cauza românească notarul Ioan Hossu¹². În părțile someșene ale plășii Boiului — Săcătura Dolheni, Perii-Vadului — acționa notarul Ignat Frîncu din Șasa¹³. Toți aceștia erau încurajați de tinerii canceliști Vasile Dragoș din Buteasa și Vasile Buteanu, colegi și prieteni de ai lui Avram Iancu, veniți de la Tabla Regească din Tîrgu-Mureș ca adevărați comisari ai revoluției¹⁴.

Noile autorități ale Chioarului, care-l aveau de căpitan-suprem pe groful Teleki Sandor, s-au grăbit să declare, pentru a doua oară, la 22 mai, alipirea irevocabilă a districtului la Ungaria. Faptul a stîrnit o vie nemulțumire¹⁵. Districtul avusese de sute de ani autonomie administrativă și majoritatea funcționarilor și dregătorilor erau români. Perspectiva maghiarizării aparatului administrativ nu încînta populația și nici mica burghezie, așa că la șirul agitațiilor cu caracter mai general, acum se adăugau cele de interes strict local.

Pentru poziția sa cheie, Chioarul intrase în atenția lui Kossuth încă de la 20 aprilie 1848, cînd le adresase locuitorilor reticenți la unire, o proclamație, prin care îi chema să participe la revoluție, să apere Ungaria, motivînd că între Imperiul habsburgic și această țară nu exista nici o legătură¹⁶. Dar concomitent le-a cerut bani și oameni pentru constituirea armatei revoluționare maghiare. Refuzul fățiș al locuitorilor a făcut ca pînă în octombrie să nu poată fi strîns nici un crucer și să nu fie încorporat nici un recrutar din această zonă¹⁷.

Nici în plasa Jiboului nu s-au făcut progrese în această privință. Locuitorii Dominului, Bîrsei și Șoimușului s-au opus categoric¹⁸. Ziarul clujean „Földéyi Hirlap“ din 19 septembrie 1848, scria în acest sens: „În rîndurile populației sînt răspîndite concepții foarte greșite despre recrutări. Oamenii cred că recrutările nu au o bază legală și că fiii lor vor fi trimiși împotriva celor care rămîn acasă...“ Din păcate așa s-a și întîmplat. Presimțirile lor s-au adevărat în lunile următoare.

Autoritățile chiorene s-au decis să întreprindă măsuri radicale și au chemat în ajutor o companie de soldați din Maramureș¹⁹. Oamenii satelor

¹¹ S. Năprădeanu, *Un chiorean și epoca lui*, în „Orientul Român“ Cluj, 1913, p. 93.

¹² J. Kádár, *Belső-Szolnok és Dobokamegye története. 1848—1849*, Dej, 1890, p. 105.

¹³ *Idem*.

¹⁴ I. Kovács, *op. cit.*

¹⁵ K. Palmér, *op. cit.*, p. 64.

¹⁶ *Pagini din istoria Maramureșului*, Baia Mare, sub egida Muzeului regional Maramureș, (1903 an), p. 103—104.

¹⁷ I. Kovács, *op. cit.*

¹⁸ I. Ardeleanu-Senior, *Cîteva locuri care ne amintesc de Revoluția de la 1848 în Sălaj*, în „Năzuința“, an. VI, nr. 513 din 28 aprilie 1973, p. 3.

¹⁹ I. Kovács, *op. cit.*

au ripostat vehement și au pus și ei mâna pe puști, pe topoare, pe coase. Conducătorii districtului au fost nevoiți să părăsească Șomcuta și să se pună la adăpost în Baia Mare²⁰. Imperialii au profitat imediat de disensiunile grave intervenite între români și unguri. Colonelul Urban, comandantul regimentului grăniceresc din Năsăud, le-a trimis chiorenilor pe locotenentul rezervist Atanasie Moț Dîmbul. Acesta a acționat ca un adevărat căpitan-suprem și, ajutat de notarii comunali, între care cei mai zeloși au fost Ignat Frîncu și Ioan Hossu — a ales la conducerea fiecărui sat câte un comitet format din 7 oameni. În naivitatea lor, românii se credeau de acum în siguranță deplină și cântau cu mîndrie:

*Az Erdélyi nagy csatlán,
Io-s cātănă la Urban²¹.*

Exemplul chiorenilor a dat impuls și mișcărilor din zonele învecinate. Mai mulți țărani din Medieșul Aurit, care fuseseră la tîrgul din Lăpuș, s-au întors în sat cu vești despre dreptatea pe care și-o fac chiorenii și garanțiile pe care le dădea armata imperială. Ei au trimis imediat o delegație la colonelul Urban, căruia i-au cerut protecție²². Din Coșeiul Sălajului, diacul Vasile a lui Grigore a întocmit o scrisoare, ascuns în biserică, și împreună cu alți nouă consăteni a plecat cu ea în taină la Dîmbul, despre care auzise că ar fi în Purcăreți²³. Tot așa au plecat cîțiva locuitori maghiari din Doba Mică²⁴. Din Brebi s-a dus primarul satului, împreună cu Ionuț și Constantin Talos, Alexa, Iacob și Toader Nilaș și Toader Bălănean²⁵. Au călătorit spre Năsăud și reprezentanți ai locuitorilor din Inău, Someș-Odorhei și Prodănești²⁶. Din Jibou au purtat doleanțele iobagilor un român și mai mulți maghiari²⁷. Subprefectul județului Solnocul de Mijloc, Bălint Elek, a trebuit să raporteze primului ministru cu spaimă, la 6 octombrie 1848, că răscoala românilor din județ se întetește; în sate se trag neconținut clopotele iar bărbații pleacă în Chioar, purtînd arme fabricate de ei, și se întorc apoi cu scrisori instigatoare trimise din Năsăud, silindu-i pe preoți să le ia jurămîntul de credință către împăratul²⁸.

²⁰ *Idem*.

²¹ J. Kádár, *Belső-Szolnok és Dobokamegye története. 1848—1849*, Dej, 1890, p. 105, 153.

²² Al. Doboși, *Mișcările revoluționare din anul 1848 în părțile sătmărene*, în *AIIN*, V, 1928—1930, p. 448—458.

²³ Interogatorii luate în noiembrie—decembrie 1848 și ianuarie 1849 de către autoritățile plășii Jibou și ale județului, în Fond Solnocul de Mijloc, Actele comitetului reprezentativ din 1848 și 1849, la Arh. Stat. Cluj-Napoca.

²⁴ *Idem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ I. Ardeleanu-Senior, *Cîteva locuri care ne amintesc de Revoluția de la 1848 în Sălaj*, în „*Năzuința*”, an, VI, nr. 513, din 28 aprilie 1973, p. 3.

²⁸ S. Dragomir, (*Raportul lui Bălint Elek către primul ministru, 6 oct. 1848*), în „*Studii și documente prvitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—'49*”, III, Cluj, [1946] p. 44—45.

Autoritățile au încercat să intimideze forurile eclesiastice și le-au cerut în mod categoric să acționeze pentru „lămurirea” credincioșilor la supunere. Protopopul Sterca-Șuluțiu din Șimleu-Silvaniei a trimis, poate împotriva propriilor convingeri, scrisori cu rugăminți de ascultare, cum a făcut-o către cei din Chioara, dar adresându-se tuturor:

„Fiii noștri quei Sufletești, neque quei din Kilioara, neque din alte sate, să nu să tragă de la Juramentul quare poștește Varmegia, che aquastai Voia Inaltiatului Imperatu...”²⁹. Dar oamenii au refuzat să jure pe constituția maghiară, au refuzat să recunoască unirea teritoriului lor la Ungaria, au refuzat să mai asculte de funcționarii și popii din slujba grefilor.

Comisarul lui Kossuth care activau în Sălaj și Maramureș, observând erbia românilor, au fost unanimi în părerea că trebuia trecut la reprimuni. În acest scop a început să fie grăbită constituirea gărzilor naționale maghiare, cuprinzând voluntari, și s-au adus formațiuni militare.

În 27 octombrie, la Mesteacăn, (azi în jud. Maramureș) Atanasie Moț Dîmbul a prezidat o adunare a românilor veniți înarmați cu ce au putut, la sunetul clopotelor³⁰. După aceasta, el a adresat primăriei din Baia Mare, de unde se întrevedea amenințarea cea mai iminentă, o scrisoare redactată în termeni foarte politicoși. Exprimînd sentimentele celor care i-au acordat mandat pentru aceasta, Dîmbul dădea asigurări că națiunea română dorește să trăiască în pace cu cea maghiară și ca vecini, să aibă încredere unii în alții și să evite răcoala. Totodată, a cerut ca românii să nu fie provocați, să nu se întreprindă nimic rău împotriva lor, să le fie date, la rîndu-le, asigurări că se va păstra buna înțelegere și nu li se vor cauza pagube în averi³¹.

Comisarul kossuthist Gavril Mihali, din Maramureș a răspuns publicînd o amnistie generală, cu condiția supunerii la constituția maghiară. Și a adăugat și o amenințare: în caz contrar, Chioarul va fi ocupat la 1 noiembrie³². Provocarea lui Mihali a sosit într-un moment cînd românii țineau o altă adunare, la Remetea Chioarului. Spiritele se încinseră brusc și, deși înarmați doar cu 1000 de puști rudimentare iar în rest, cu lăncii și îmbălăcii, românii au hotărît să reziste.

Atacul asupra Chioarului s-a dat concomitent în două puncte: Coltău-Săcălășeni și Jibou—Rona—Turbuța, cu intenția vădită de a sparge frontul și a-i prinde pe români într-un clește care să se închidă la Răstoci. Pe lîngă gardiști voluntari, maiorul Katona Miklós dispunea, la Baia Mare, de unde pornise ofensiva, de însemnate trupe aduse din Satu-Mare și Debrețin, precum și câteva piese de artilerie. Rezistența foarte dîrză a românilor, care, bătuți la podul Coltăului, în 2 noiembrie³³, se retrăseseră, îi face pe maghiari să

²⁹ Fond Solnocul de Mijloc, Actele comitetului reprezentativ — 1848, la Arh. Stat. Cluj.

³⁰ S. Dragomir, (*Raportul subprefectului Bălint Elek către Comitetul apărării naționale, din 28 oct. 1848*), în *op. cit.*, p. 152.

³¹ Fond Primăria orașului Baia Mare, Acte administrative, nr. 3685/1848, la Arh. Stat. Baia Mare.

³² S. Dragomir, (*Raportul comisarului Gábor Mihályi către Comitetul apărării naționale, din 29 oct. 1848*), în *op. cit.*, p. 153.

³³ S. Dragomir, (*Raportul lui Katona Miklós, din 3 noiembrie 1848, către Comitetul apărării naționale*), în *op. cit.*, p. 196.

pătrundă greu pe valea Chioarului, de pe dealurile abrupte de aici fiind improșcați mereu cu focuri de pușcă sau atacați direct, cu lănciile, în acțiuni de ambuscadă. Din această cauză, Katona va atinge Mesteacănul abia în jurul datei de 11 noiembrie.

În apropierea Jiboului se concentraseră 700 de honvezi comandați de comisarul guvernamental Décsei László, 3000 de gardiști sub ascultarea lui Tóth Agoston³⁴ și un escadron de cavalerie sub comanda baronului Egloffstein Bella³⁵. Venind de peste Someș, lăncierii conduși de căpitani locali, între care Ioan Bujor au reușit să ocupe Jiboul. Dar câmpul larg de aici i-a expus puterii de șoc al ungarilor. Retragerea strategică care a urmat în dimineața zilei de 2 noiembrie, pe la orele 5—6³⁶, a fost menită să le asigure o poziție mai avantajoasă pe malul Someșului și pe dealul din apropierea Ronei. Curajul comandantului lor, Ioan Bujor, i-a îmbărbătat un timp, dar când acesta a căzut prizonier, se pare că a intervenit deruta. Încercînd să treacă Someșul, lăncierii au fost urmăriți de cavaleria baronului Egloffstein, făcînd 47 de victime³⁷. Ungurii au pătruns apoi în Rona și au incendiat-o. Șapte localnici, între care și Gligor Ploscar (singurul pe care am putut să-l identificăm, dintr-o plîngere a văduvei lui)³⁸, au fost împușcați, iar unul, spînzurat³⁹.

Lupte grele au cotinuat pentru cucerirea „Piscuiului“, dealul abrupt așezat pe același aliniament cu stîncă de la „Pietriceaua Varului“. Avînd Someșul la mijloc aici se realiza o strîmtoare care permitea greu pătrunderea spre Surduc. Cu toate acestea, încet-încet românii au fost respinși. În 12 noiembrie trupele de la Jibou au reușit să facă joncțiunea cu formațiunile maiorului Katona la Răstoci⁴⁰, ceea ce probează că invadatorii n-au obținut o victorie ușoară. După ce s-a răfuit cu românii pînă spre Tîrgu-Lăpuș, la 16 noiembrie, maiorul Katona a raportat din Mesteacăn, cu aceeași satisfacție sangvinică ca și subprefectul Bălint Elek, că a restabilit ordinea în Chioar executînd 17 „instigatori“. În această acțiune a rechiziționat 800 de puști de vînațoare, precum și clopotele de la biserici, de care se serviseră românii la provocarea răscoalei, și din care se vor turna tunuri la Baia Mare⁴¹. În acest sens raportul era real. După cîțiva ani, preotul din Turbuța cerea sprijinul autorităților pentru executarea silită a contribuției unor săteni care nu-și achitaseră partea pentru cumpărarea clopotelor; iar antistia comunei Băbeni l-a dat în judecată pe un meșter din Reteag care furnizase clopote sparte⁴².

³⁴ S. Dragomir, (*Raportul subprefectului Bălint Elek către Comitetul apărării naționale, din 2 nov. 1848*) în *op. cit.*, p. 194.

³⁵ I. A. (rdeleanu)-S(enior), *Bătălia de la Rona — o luptă de mare amploare, în „Năzuința“, Zalău, an. VI, nr. 526/13 mai 1973, p. 3.*

³⁶ Vezi nota 34.

³⁷ Vezi nota 35.

³⁸ Fond District Chioar, Actele comisariatului subecercului Șoimușeni — 1852, cutia 7, dosar 82, la Arh. Stat. Cluj.

³⁹ „*Transilvania*“, Sibiu, 1871, notația de la satul respectiv.

⁴⁰ S. Dragomir, (*Raportul lui Katona Miklós către Comitetul apărării naționale, din 16 nov. 1848*), în *op. cit.*, p. 213.

⁴¹ *Idem.*

⁴² Fond District Chioar, Actele comisiei reprezentative — 1852 și 1861, la Arh. Stat. Cluj.

Răstocenii vor putea să-și cumpere un clopot la biserică abia în 1853 și altul în 1858⁴³.

În drumul lor spre Dej, trupele maghiare, puse sub comanda unor nobili răzbuțători, s-au dat la atrocități de neînchipuit. Cu ura și disprețul proprii magnaților înfrunțați de foștii lor iobagi și slugi, ei au „semănat“ peste tot spânzurători. La Jibou, au fost executați imediat după bătălie, Costin Guncesu (?), Petrea și Gheorghe Pîrvu din Traniș. La ordinul comisarului Décesei a fost spânzurat căpitanul de lăncieri Ioan Bujor și Anton Crețu. În zilele următoare, din același ordin a fost spânzurat Alexa Nonușianu (probabil Morșanu — n.n.). În 16 noiembrie, au fost spânzurați în Ciglean 4 bărbați. La Ortelec, un alt bărbat, pe care n-am reușit să-l identificăm, a fost spânzurat în urma sentinței „Tribunalului de sânge“. În Surduc, au fost executați 3 bărbați. În Dealul Măguricii, deasupra Răstociului, au fost spânzurați 3 bărbați și două femei din Mesteacăan. Tot aici a fost condamnat la moarte de către „Tribunalul de sânge“ a lui Katona Miklos și împușcat unul dintre căpitani de lăncieri, Ioan Chiș din Văraiu⁴⁴. În 8 noiembrie, a fost ucis iobagul Mitucă Nicoară din Răstoci⁴⁵.

Locuitorii satelor, care n-au putut să fugă, au fost siliți să depună jurământul pe constituția maghiară. În acest scop, au fost aduși în curtea castelului Wesselényi din Jibou⁴⁶. Aceasta era, de fapt, una din condițiile esențiale ale „iertării“.

Bazindu-se pe liniștea care părea restabilită pe deplin, în 3 noiembrie a pornit din Jibou spre Năpradea baronul Huszár Zsigmond, voluntar în trupele de honvezi. Subapreciind cu dispreț spiritul de revoltă al iobagilor săi „zdrobiți“ la Rona, el s-a aventurat să-și inspecteze moșia și castelul. Dar la Someș-Odorhei a fost tras jos de pe cal, trecut Someșul și, prin Vădurele, peste Dealul Cozlei, dus ca prizonier spre Năsăud. Ajuns în valea care desparte hotarele Mesteacănelui și Răstociului de cele ale Boiuțului și Perii-Vadului, probabil că a refuzat să mai meargă sau n-a mai putut, pentru că, în timp ce sta aplecat să bea apă dintr-un izvor, notarul Ignat Frîncu sau careva dintre însoțitori, la ordinul acestuia, i-a tăiat prizonierului gîtul cu o sabie. Capul i-a fost dus la Lechința, unde se afla atunci cu trupa colonelul Urban⁴⁷.

⁴³ J. Kádár, *Szolnok-Dobokavármegye monográphiája*, (Monografia județului Solnoc-Păbica), IV, Dej, 1900, p. 53.

⁴⁴ „*Transilvania*“, Sibiu, 1871, notațiile de la satele respective.

⁴⁵ Protocolul morților parohiei Răstoci pe 1849, Fond registre de stare civilă, cota 835, la Arh. Stat. Zalău.

⁴⁶ K. Beretzky, *Az igazság érdekében*, în „*Szilágy-Somlyo...*“ nr. 17, din 15 iulie 1883, p. 2—3.

⁴⁷ Asupra acestui episod vezi: nota 46); V. Sinveliu, *Documente pentru istoria 1848*, în „*Observatorul*“, Sibiu, 1883, nr. 35, p. 239 și nr. 36, p. 244.; I. A(rdeleanu)-S(enior), *Itălia de la Rona...*; S. Dragomir, *Raportul subprefectului Bálint Elek*, fără dată, *op. cit.*, p. 219; J. Kádár, *Belső-Szolnok és Dobokamegye története. 1848—1849*, Dej, 1890, p. 105; Interogatoriile luate de autoritățile județului Solnocul de Mijloc celor fugiți în taberele lui Dîmbul, Fond Solnocul de Mijloc, Actele comitetului reprezentativ din 1848 și 1849, la Arh. Stat. Cluj.

Faptul a provocat o violentă reacție din partea autorităților din Jibou și Zalău. Săptămîni în șir au fost torturați peste 30 de locuitori din Chiliața, Someș-Guruslău, Husia, Coșei, Doba Mică, Brebi, Vădurele, Rona, Someș-Odorhei, Jibou, Năpradea, Traniș, Prodănești — unul chiar din Ciubăncuța (azi în jud. Cluj) — care fuseseră în taberele locotenentului Dîmbul și care erau bănuți de complicitate la uciderea baronului Huszár⁴⁸. Dintre aceștia, unul, care participase la răpirea vicimei, a fost predat curții marțiale și, desigur, executat⁴⁹ iar altul a murit în urma torturilor în închisoarea din Zalău⁵⁰.

Valul teroarei n-a conținut nici după ciocnirea de la Dej, din 24 noiembrie, unde oștile maghiare au suferit o grea înfrîngere din partea subunităților regimentului grăniceresc din Năsăud⁵¹. În retragerea lui de la Dej la Baia Mare, maiorul Katona Miklós, a cărui lașitate declanșase dezastrul de pe șesul Urișorului⁵², a făcut alte zeci de victime. Locotenentul Ioan Tomuța, din trupele grănicerești, a numărat 32 de țărani români spînzurați. Aproape în toate localitățile a semnalat case incendiate și jafuri. În atare situație, oștii imperiali, care au ajuns la 27 noiembrie în Glod și la 29 noiembrie în Șomcuta⁵³, dîndu-le drumul tuturor deținuților din închisoarea districtului⁵⁴, au fost considerați și primiți ca adevărați eliberatori.

Ingrijorat de situația de la porțile Transilvaniei, Kossuth l-a trimis aici, la începutul lunii decembrie, pe generalul Bem. Acesta a reluat ofensiva, numai că de data aceasta pe valea Chioarului și pe cea a Someșului n-a întîlnit o rezistență serioasă, imperialii acționînd de la Dej spre Crasna-Ciucea, în apărarea Clujului. La 15 decembrie, Bem era în Mesteacău, unde a așteptat, împreună cu secuii din scaunul Mureșului, comandanți de maiorul Tolnai, care staționau la Răstoci, să vină maiorul Czece de la Jibou. Acesta a întîrziat și generalul a înaintat pînă la Ileanda, unde s-a informat de trupele care îl așteptau în Dej⁵⁵. După o mică ciocnire a ariergărzilor la Căpîlna⁵⁶, Bem a înaintat fără dificultăți mari spre Bistrița. El a dat ordin ca punctele de importanță strategică de la Mesteacău și Gîlgău să fie întărite cu posturi permanente de pază, formate din subunități de infanterie, cavalerie și arti-

⁴⁸ „Lista declarațiilor celor aflați sub acuzare politică în anul 1848”, în Fond Solnocul de Mijloc, Actele comitetului reprezentativ — 1849, la Arh. Stat. Cluj.

⁴⁹ S. Dragomir, (*Raportul suprefectului Bălint Elek către Comitetul apărării naționale, fără dată*), op. cit., p. 219.

⁵⁰ „Transilvania”, Sibiu, 1871, lista celor uciși la Zalău.

⁵¹ *Jurnalul locotenentului Ioan Tomuța. 1848—1849*, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, 1929, nr. 10, p. 99.

⁵² S. Dragomir, (*Cererea preotului Boros Pál către autoritățile comitatului Satu-Mare, din 3 ian. 1849, pentru pedepsirea maiorului Katona Miklós*), op. cit., p. 248.

⁵³ Vezi nota 51.

⁵⁴ Raportul vice-notarului Chioarului, Vasile Dragoș, din 4 iunie 1849, cu privire la situația executării pedepselor de către deținuții aflați la 17 nov. 1848 în închisoarea din Berchez, în Fond District Chioar, Actele comisiei reprezentative și acte administrative — 1849, pachet 4, la Arh. Stat. Cluj.

⁵⁵ J. Kádár, *Belső-Szolnok és Dobokamegye története. 1848—1849*, Dej, 1890, p. 154.

⁵⁶ *Trecerea prin Dej a lui Mihăiș și Dîmbu veniți de la Năsăud. Luptele cu Bem*, în „Plăsurii năsăudene”, III, nr. 31—32—33 din 1—30 ian. 1945, p. 6—7.

lerie de la Debrețin⁵⁷. Om care-și respecta cuvîntul, el a acordat amnistie tuturor participanților la „rebeliune”, de îndată ce au predat armele și au jurat pe constituția maghiară. De altfel, se părea că altă alternativă mai bună nu era. La această concluzie a ajuns și notarul Ioan Hossu din Glod și chiar conducătorii mai proeminenți — Vasile Buteanu și Vasile Dragoș⁵⁸. Desigur, descurajarea care cuprinsese mica burghezic, ca și vechiul dicton: „capul plecat sabia nu-l taie”, au pus repede capăt rezistenței românești. Un rol dizolvant trebuie să-l fi avut Vasile Hossu din Răstoci, în semn de apreciere a marelui său atașament față de nobilimea maghiară, a fost ridicat chiar atunci prim-vicecăpitan al Chioarului⁵⁹. Acestuia, Vasile Dragoș îi era nepot de soră, iar Buteneștii se înrudeau cu el prin mamă. Nu mai vorbim că alți români din zonă au fost de la început de partea ungarilor, ca juristul Beniamin Buteanu sau notarul Clemente Hossu din Glod⁶⁰, frate cu Ioan. Așa că în împrejurările grele care au venit, o mîină a spălat-o pe alta și toți și-au dat sărutul frăției... parveniților.

Cei rămași statornici luptei și cauzei românești au fost urmăriți și executați. Așa s-a întîmplat cu notarul Ignat Frîncu, care fiind prins în luna mai 1849, a fost spînzurat de către compania staționată în Mesteacăn⁶¹ în surcele ridicate în Dealul Măguricii, lîngă drumul mare. În Prodănești, la 19 februarie 1849, 5 bărbați și un copil au fost împușcați, iar satul aprins. O fetiță de 10 ani a fost aruncată în foc în fața tatălui ei legat. Un bărbat, prins de Kemény Farkas la Jibou, a fost executat și el. Din Bîrsău a fost omorît tot un bărbat. În aprilie 1849, din voința solgăbirăului Ketzeli Károly, au fost uciși, la Gilgău-Almașului, Ioan Benție, Ioan Suciu și Ioan Sechei din Trestia, precum și Onisie Druhora și Simion Tzibenski din localitate. La Creaca, doi bărbați au fost omorîți fără nici o hotărîre judecătorească. La Tihău, a fost executat Vasilică Bot. La 18 decembrie 1848, a fost spînzurat Pavel Chiș, iar la 18 ianuarie 1849, Ștefan Cure, amîndoi din Ortelec⁶². Și lista e departe de a se termina aici.

Ahungarea trupelor imperiale din defileele Crișurilor și Someșului a permis administrației kossuthiste din teritoriile ocupate să impună recrutările dintre români și impozitul special pentru întreținerea armatei. Evidențele Solnocului Interior, păstrate integral, sînt în măsură să redea proporția acestor recrutări⁶³. Iată numărul tinerilor încorporați din satele de pe Someș:

Dobrocina — 8, Fodora — 12, Rus — 13, Buzaș — 3, Ciurmeni (azi Podișul) — 11, Rogna — 4, Negreni — 3, Cormeniș — 5, Lozna — 15,

⁵⁷ S. Dragomir, (*Raportul lui Bem către Kossuth, din 9 ian. 1849*), op. cit., p. 260—261.

⁵⁸ Acte administrative ale Districtului Chioar din 1849 și acte din dosarul 9/1849 ale Solnocului Interior poartă semnăturile celor trei în calitate de funcționari proeminenți în administrația locală.

⁵⁹ Fond District Chioar, Actele comitetului permanent — 1848/1849, adresa nr. 1057/8 febr. 1849, la Arh. Stat. Cluj.

⁶⁰ J. Kádár, *Belső-Szolnok és Dobokamegye története. 1848—1849*, Dej, 1890, p. 105.

⁶¹ *Idem*, p. 167, notă la subsol.

⁶² „*Transilvania*”, Sibiu, 1871, notațiile de la satele respective.

⁶³ Arh. Stat. Cluj. Fond Solnocul Interior, acte militare, tabel cu satele și numărul celor recrutați, dosar 9/1849, filele 166—167.

Preluci — 10, Surduc — 7, Căpîlna — 10, Gîlgău — 15, Bîrsău-Mare — 4, Glod — 25, Dăbîceni — 7, Ileana — 22.

Satele chiorene au trebuit să dea aproape 800 de recruți⁶⁴. Nu s-au păstrat evidențele lor, dar avem câteva indicii despre recruții din 4 sate din valea Someșului. Într-o adresă a Regimentului 96 de honvezi din Misklocz, trimisă la 3 iunie 1849 căpitaniei Chioarului, pentru urgentarea plății soldelor, sînt menționați: Iosip Pop, Petre Damian, Ștefan Cozma, Toader Ardelean, Vojt János, Alexa Prodan, Uănuț Burde și Petre Ilieș din Lemniu, Filip și Gavrilă Nan din Toplița și Ilie Rus din Răstoci, Anca Nichita din Ciula⁶⁵. Scaunul orfanal al Chioarului a cerut, în 2 iulie 1849, solgăbirăului plășii Mesteacăn, un raport, prin care să facă cunoscute autorității tutelară inventarul, valoarea și modul de administrare a bunurilor honvedului Virtolomei Tohat din Răstoci, care nu avea părinți⁶⁶. Ministerul maghiar din Buda răspunde, la 2 iulie 1849, căpitaniei Chioarului cu privire la o cerere a tatălui honvedului Teodor Turda din Perii-Vadului⁶⁷.

Din satele someșene aparținătoare Solnocului de Mijloc nu deținem date privind recruții. Oricum, și din acestea, ca și din celelalte, mulți români și-au vărsat sîngele pentru o cauză care nu era a lor.

O povară grea a fost pentru someșeni adausul de impozit pentru armată. El a trebuit plătit în monedă nouă, „arginți kossuthieni”, ceea ce a agravat și mai mult situația economică, și așa precară, a sătenilor. Ciocmaniul a fost impus cu 120 florini, Poenița — 70 fl., Piroșa — 20 fl., Șoimușeniul — 40 fl., Cozla — 60 fl., Purcărețul — 15 fl., Valea Rea — 15 fl., Băbeniul — 120 fl., Cuciulatul — 30 fl., Letca — 80 fl., Lemniul — 80 fl., Toplița — 40 fl., Răstociul — 27 fl., Perii-Vadului — 20 fl., Bizușa — 3 fl., Săcătura (azi Luminișul) — 40 fl., Măleniul — 5 fl., — Sasa — 40 fl., Dolheniul — 40 fl., Bîrsăuța — 20 fl.⁶⁸

Cum satele rămăseseră restante cu impozitul urban, „darea capului” și alte taxe din 1848, s-au luat măsuri pentru recuperarea lor în 1849. Locuitorii Topliței erau datori cu 141 florini și 12 cruceri, ai Lemniului, cu 339 fl. și 5 cr., ai Răstociului, cu 186 fl. și 22 cr., ai Perii-Vadului, cu 196 fl. și 3 cr., ai Bizușii, cu 26 fl. și 16 cr., ai Săcăturii, cu 125 fl. și 39 cr., ai Măleniului, cu 33 fl. și 2 cr.⁶⁹. Adăugîndu-se și noul impozit la mulțimea năpastelor care au căzut pe capul lor, sătenii au fost aduși în pragul ruinei.

În luna august, au trecut pe valea Someșului câteva escadroane de ulani și cazaci⁷⁰. În drum spre Jibou, au avut mereu ciocniri cu trupele maghiare, împrejurări în care jafurile și incendiile au fost practicate de ambele tabere. A urmat apoi militarizarea și germanizarea administrației. „Teroarea lui

⁶⁴ J. Kovács, *op. cit.*

⁶⁵ Fond District Chioar, Actele comisiei reprezentative și acte administrative — 1849, cutia 4, la Arh. Stat. Cluj.

⁶⁶ Fond District Chioar, Actele comisiei reprezentative — 1849, dosar cu anexe fără număr, fila 74, Arh. Stat. Cluj.

⁶⁷ *Idem*, fila 78.

⁶⁸ Vezi nota 65.

⁶⁹ *Idem*, tabel întocmit la 8 febr. 1849 de către percepătorul districtului.

⁷⁰ L. Kövári, *Erdély története. 1848—1849*, Pest, 1861, p. 278—279.

Bach⁷¹ — ministrul de interne austriac — s-a repercutat deopotrivă asupra ungarilor și românilor. Comunele au fost impuse la taxe militare ca în 1849, pentru instruirea recruților⁷¹. Oamenii nu mai puteau să-și părăsească satele fără pașapoarte⁷².

Așadar, pentru români revoluția s-a încheiat printr-o cruntă decepție. Dar experiența acestor ani a fost din plin valorificată în deceniile următoare. Pătrunși de conștiința de sine și de locul egal în rîndul popoarelor Europei, ei au continuat lupta în forme organizatorice adecvate timpului și locului pînă la împlinirea aspirațiilor lor de libertate și unitate națională, în 1918.

VALER HOSSU

EVENTS IN THE YEARS 1848—1849 IN THE SOMEȘ AREA OF THE SĂLAJ DISTRICT

(Summary)

The revolutionary year 1848 had a strong echo in the Someș valley. The basic claims of the population of this area, mainly Romanian, coincided with those of the whole people: the abolition of servage, equal political and cultural rights with the other nationalities. In March 1848 the Diet of Pojon (Bratislava) legalised the abolition of the servage, but it neglected the problem of cohabiting nationalities, their rights being substituted by the rather vague notion of „equal rights” for all the citizens.

Moreover, the new constitution confirmed the annexation of the Partium to Hungary. The Partium comprised Zarand, Middle Solnoc and the Chioar districts considered up to 1848 parts of Transylvania. In another article the total annexation of Transylvania to Hungary was decided. These arbitrary decisions, with no regard for the wishes of the Romanian population of the province and the delay in abolition of feudalism, led to an acute state of dissatisfaction and revolt.

The claims of Romanian nation expressed at the great assembly from Blaj in 3 May 1848 in an advanced revolutionary programme were not taken into consideration either by the Transylvanian Diet (that is the representatives of the Hungarian nobility), or by the government of Pest either.

The Austrian government took advantage of these dissensions hoping to win the Romanians for their side. The Hungarian government began a long and atrocious series of repressions against the Romanians, who were not sufficiently armed, and lacked the Austrians support. The inhabitants of the Someș valley, an important strategical area for the defence of Transylvania, took part in the events and came out of these events with serious human and material losses.

⁷¹ Fond Comitatul Solnocul Interior, Actele administrative ale subcercului Șoimuș(eni), dosar 5/1850, la Arh. Stat. Cluj.

⁷² Fond District Chioar, Acte normative judecătorești..., ordine și circulare — 1853, subercul Șomcuta Mare, cutia 9, registrul „Pass-Vorschriften”, la Arh. Stat. Cluj.